



# Privatiseringarnas pris

En analys av privatiseringspolitikens konsekvenser i Stockholm och resten av landet

En rapport av Klas Rönnbäck på uppdrag av Vänsterpartiet  
i Stockholms stadshus. Maj 2005

## Sammanfattning

■ Äldre utvärderingar av konkurrensutsättning visar på ekonomiska vinster för kommunerna. Sedan mitten av 1990-talet har detta dock förändrats markant – entreprenörer är inte längre billigare än att bedriva verksamhet i egen regi. Det beror i hög grad på att konkurrensutsättningen sällan har lett till konkurrens i verkligheten, utan till att privata oligopol eller i värsta fall monopol tagit över driften från den offentliga sektorn. Priserna har därför stigit snabbare i kommuner med en hög grad privatiserad drift av offentlig verksamhet.

■ I tidigare beräkningar av vinsterna har därtill många kostnader för konkurrensutsättningen medvetet utelutits. När dessa kostnader räknas in finns det inget som tyder på att ”konkurrensutsättningen” överlag medför några kostnadssänkningar för offentlig sektor.

■ Samtidigt finns det mycket allvarlig kritik mot kvaliteten på servicen till exempel på äldreboenden på entreprenad, liksom mot arbetssituationen för de anställda. Det torde bero på att de privata entreprenörerna pressar sina kostnader inte genom genuina effektiviseringar av driften, genom att skära ned på personal. I genomsnitt har privata äldreboenden 15 procent lägre personaltäthet än offentliga. I den största jämförande kvalitetsundersökning som genomförts hittills får de privata boendena sammantaget sämre omdöme i 59 av 59 ställda frågor.

■ Friskolereformen har försvårat möjligheterna till långsiktigt planering och medfört ökade kostnader för kommunerna, i form av övergångskostnader för personal, outnyttjade lokaler som kräver underhåll och kravet att kommunen alltid kunna erbjuda elever en plats om friskolorna slår igen. För Stockholms stad kan de här kostnaderna vara så höga som 350 miljoner kronor per år.

■ Privatiseringen av Stockholms energibolag (Birka Energi) har lett till kraftigt höjda priser såväl för el som fjärrvärme. Priset för förbränningen av avfall i Högdalenverket har chockhöjts med över 5 000 procent på ett par år. Samma trend syns i hela landet – till exempel ligger priserna på fjärrvärme från kommunala bolag i genomsnitt 10 procent lägre än nationellt genomsnittspris. Fjärrvärmebolaget i Stockholm, Fortum Värme, har sedan privatiseringen höjt sina priser mest i hela landet. Utförsäljningen har också lett till att staden kommer att förlora ett par miljarder kronor i utebliven vinst från bolaget.

■ Avregleringar och liberaliseringar av tidigare statligt reglerade tjänster som el, tågtransporter och posten har medfört att ett fåtal bolag tagit över marknaderna. Det har lett till kraftigt ökade kostnader för konsumenterna, långt mycket högre än inflationen. Även offentlig sektor drabbas av dessa stigande priser. För Stockholms stad kan avregleringen enbart av elmarknaden ha medfört kostnadsökningar på omkring 80 miljoner kronor per år.

■ Utförsäljningen av allmännyttan har medfört att hyrorna hos de nya privatvärdarna har höjts 2–5 gånger så mycket som i jämförbara, kommunala bostäder. Samtidigt finns det kritik mot att de nya fastighetsvärdarna inte sköter underhållet lika bra som de tidigare kommunala. Omvandlingen av hyresrätter till bostadsrätter har nästan uteslutande skett i innerstaden, och därmed ökat segregationen i samhället.

## Förord

Privat, av latinets *privare*: 'beröva', 'frånta'.

Källa: Nationalencyklopedin

Privata företag har tagit över allt mer av den offentliga sektorns verksamhet. Äldrevård har i många kommuner "konkurrensutsatts" och lagts ut på entreprenad. Sjukvården har på sina håll privatiserats på samma sätt eller genom utförsäljningar. Skolväsendet upplever allt fler privata skolföretag som startar fristående skolor. Statliga och kommunala bolag – som televerket, posten och SJ eller kommunala bostads-, vatten- eller energibolag – privatiseras och sektorerna liberaliseras för att öppna för allt mer "konkurrens" från nyetablerade bolag. Finansmarknaden har sedan länge avreglerats.

Att privatiseringar, entreprenader och liberaliseringar är positivt har blivit ett mantra på många håll. Men flera nya, omfattande rapporter har kommit med allvarlig kritik mot detta. De stora, utlovade vinsterna har i princip helt uteblivit – och i verkligheten har man på många håll upplevt stora problem med den privatiserade offentliga sektorn.

Det som många länge har varnat för bekräftas nu alltså av en lång rad utredningar, och fakta från den reella utvecklingen inom en rad sektorer. Att privata monopol tar över offentlig sektors verksamhet är en stor förlust för alla medborgare, ur en rad perspektiv. Men är verksamheter väl privatiserade så är det oerhört svårt att vända den utvecklingen.

Man kan då förstås fråga sig vem som vinner på den här politiken. Svaret är ganska självklart; de som gynnas är ett litet fåtal företag, och deras aktieägare. Det som har hänt i Sverige under senare år handlar inte om någon "konkurrensutsättning" – det handlar om att ett litet fåtal privata aktörer har tagit över allt mer av den offentliga sektorn.

Som skattebetalare, konsumenter och medborgare förlorar vi, som Klas Rönnbäck visar i den här rapporten, stora summor varje år – pengar som försvinner ned i en liten elits fickor. Det finns dock en annan väg att gå, och det är att sätta stopp för vidare privatiseringar och konkurrensutsättningar. Det är en väg som inte bara betyder ekonomisk vinning för det stora flertalet. Det betyder också en demokratisk kontroll över vilken kvalitet som vård, skola och omsorg ska ha, liksom en tryggad situation för de medarbetare verksamheten har. Utmaningen är att se till att den offentliga verksamheten inte bara har tillräckligt med resurser, utan använder dem på bästa möjliga vis.

**Ann-Margarethe Livh,**

*gruppledare, vänsterpartiet i Stockholms stadshus*

### **Privat vård och omsorg – Stockholms erfarenheter katastrofala**

Många äldre rapporter och utvärderingar (från tidigt 1990-tal eller ännu äldre) har pekat på hur ekonomiskt det ska vara med att lägga ut offentlig verksamhet på entreprenad, så kallad konkurrensutsättning. Utvärderingarna som har gjorts har då nästan enbart tittat på "hårda" frågor – till exempel catering, städning, IT-support eller sophämtning.<sup>1</sup>

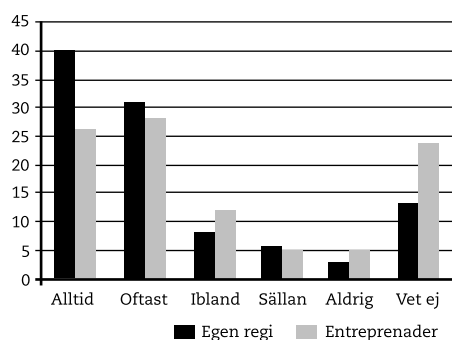
I Stockholm ville borgarna, under 1990-talet, gå betydligt längre än så – på fem år hade de för avsikt att all kommunal verksamhet skulle läggas ut på entreprenad. Nu hann de aldrig genomföra detta i praktiken fullt ut, men en betydande del av verksamheten kom att bedrivas av privata entreprenörer. Stockholms stad har i två omgångar genomfört utvärderingar av de konkurrensutsättningar som har genomförts i stadens regi (Ramböll 2001 respektive Ramböll 2004 och USK 2004). Utvärderingarna har gjorts utifrån vilka konsekvenser det får för demokratin, stadens ekonomi, personalens arbetssituation och kvaliteten för brukarna. Framförallt har man då utvärderat konsekvenserna inom äldreboenden (i viss mån även gatu- och parkskötsel). Utvärderingarna visar på alarmerande problem i den privatiserade vården.

För det första har kvaliteten försämrats, uppger brukarna. Den kvalitetsundersökning genomfördes 2001 visar på en förödande sämre upplevd kvalitet vid äldreboenden på entreprenad än på de i kommunal regi. Detta baseras på vad boende själva och deras anhöriga säger i en enkät, besvarad av 754 boende och anhöriga (nästan helt lika fördelat mellan egen regi och entreprenad). I samtliga av enkätens 59 ställda frågor i kvalitetsundersökningen får de kommunala äldreboendena sammantaget ett mer positivt omdöme än de privata, och i många fall får de privata entreprenaderna ett markant mycket sämre omdöme.

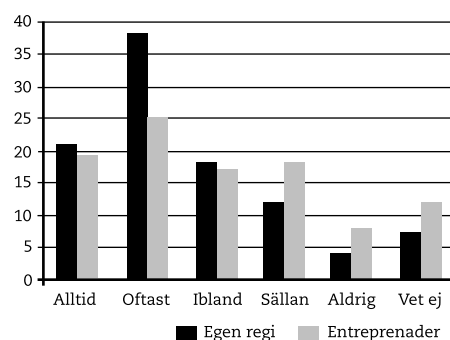
Markant sämre omdöme får entreprenader exempelvis på frågor som handlar om respekten för de boende, hur lätt det är att få kontakt med personal när man behöver det, att personalen sköter den boendes hälsa på ett tillfredsställande sätt, att personalen har tillräckligt med tid, att maten är bra och att personalen är kunnig. Även vid en fråga som "Anser du att det finns plats för personlig valfrihet i din vardag?" får äldreboenden i kommunal regi bättre omdöme än entreprenader.<sup>2</sup> Svaren på ett par av frågorna som ställdes i enkäten ser du nedan.

1. Jörgen Dahlgren: *Effekter av konkurrensutsättning – en kunskapsöversikt*. Linköpings universitet, ekonomiska institutionen, 2003-10-19, s 3.

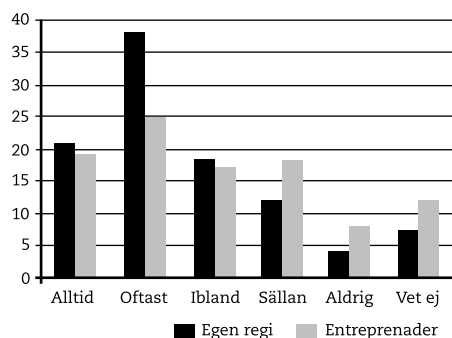
2. *Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad*, PLS Ramböll management 2001, s 175ff



Anser du att personalen sköter din fysiska hälsa på ett tillfredställande sätt?



Anser du att personalen har tillräckligt med tid att ta sig an dig när du har behov av det?

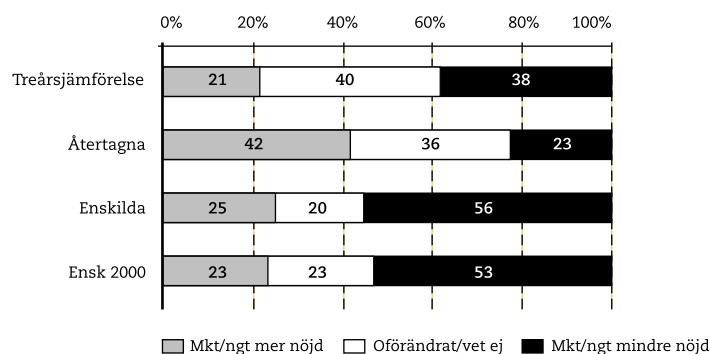


Anser du att det finns plats för personlig valfrihet i vardagen för din närstående? Anhöriga.

Källa till samtliga diagram, se not 3.

För det andra har situationen för personalen försämrats allvarligt. I de två enkätundersökningar som genomförts (Ramböll 2001 respektive USK 2004) bland personal vid stadens äldreboenden framkommer markant mycket mer kritik mot äldreboenden i privat regi. En klar majoritet av de tillfrågande tycker att de fått en sämre arbetsmiljö i den privata sektorn, och är markant mycket mer missnöjda med sin anställning där. Hela två tredjedelar av de tillfrågade upplever mer stress vid äldreboenden i privat regi, och 72 procent av de tillfrågade upplever att arbetsbördan ökat. De anställda upplever också i markant hög grad att kvaliteten har försämrats i den privata driften. Anställningstryggheten upplevs också som markant sämre. Det enda område där personalen upplever någon förbättring rör de nominella lönerna. (Beräkningar från LO tyder dock på att detta i verkligheten inte stämmer om man räknar in pensionsinbetalningar och andra löneförmåner, som är sämre vid de privata entreprenörerna.) Personal vid de äldreboenden som återgått i kommunal drift är i hög grad positiva till att åter vara i kommunal regi. Särskilt är de mer nöjda när det gäller arbetsmiljö, samarbetet med kollegorna, anställningstryggheten och möjligheterna till vidareutbildning.<sup>3</sup>

3. Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad, PLS Ramböll management 2001, s 228ff; Att arbeta i äldreboende nu och för tre år sedan, i kommunal och enskild drift – så tycker personalen. USK, Stockholms stad, 2004.



Är du mer eller mindre nöjd med att vara anställd hos din nuvarande arbetsgivare jämfört med- för tre år sedan/hos privat entreprenör/i Stockholms stad? Källa: Se not 3. Kommentar: "Treårsjämförelse" betyder personal vid boenden som de senaste tre åren varit i kommunal regi. "Återtagna" är personal vid boenden som tidigare varit entreprenader, men nu åter är i kommunal regi. "Enskilda" är personal vid boenden som tidigare varit i kommunal regi, men gått över till privat entreprenad (senaste enkäten resp enkät år 2000).

Att både personalen och brukarna upplever försämrad arbetssituation respektive kvalitet i den privata regin är inte det minsta konstigt. En vanlig strategi för att "effektivisera" har nämligen varit att skära ned på personalen. Det syns tydligt i en rapport som stadens Revisionskontor gjorde om verksamheten vid sjukhem i stadens regi – de vårdhem som drevs på entreprenad hade i genomsnitt 15 procent lägre bemanning per boende än de hem som drevs i kommunal regi.<sup>4</sup> Med andra ord är de privata bolagen inte effektivare, de har bara skurit ned i verksamheten för att kunna göra vinster.

En försämrad kvalitet och tuffare situation för personalen vägs inte längre ens upp av att det är billigare med entreprenader, och således innebär besparingar för staden. Det är som sagt något som många äldre utvärderingar påstått. Den utvärdering som genomfördes av konsultföretaget Ramböll år 2001 visade exempelvis att konkurrensutsättningen möjligen gav upphov till vissa initiala ekonomiska vinster (enligt beräkningarna drygt 2 procent kostnadsbesparing) under början av 1990-talet. Men så är inte fallet längre – under senare år har priserna för den privata driften stigit markant, konstaterar konsulterna. I de beräkningar som gjorts har därtill alla kostnader som staden haft för konkurrensutsättningen medvetet undantagits (till exempel för administration av upphandlingarna, konsultkostnader vid övergångar, juridiska tvister etcetera), vilket framställer konkurrensutsättningen i en mer positiv dager än vad som verkligen är fallet. Om dessa inkluderas i beräkningarna så äts de vinster som beräknas snabbt upp av byråkratin.<sup>5</sup> Och trots att detta inte inkluderas kan konsulterna – när de sedan följer upp sin utvärdering år 2004 – inte belägga att den privata driften skulle vara mer kostnadseffektiv än den i kommunal regi.<sup>6</sup>

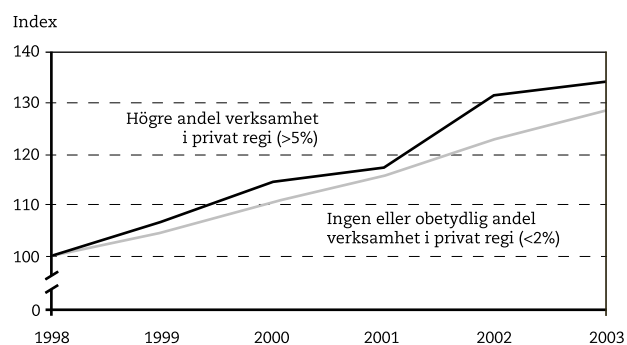
4. Egenregi och entreprenad. Kostnader, verksamhet och kvalitet vid 10 sjukhem. Revisionskontoret Stockholms stad, revisionsrapport 11, 2001, s 17.

5. Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad, PLS Ramböll management 2001, s 145ff

6. Utvärdering av konkurrensutsättningen i Stockholms stad 2001–2003. Ramböll Management, september 2004.

Ett annat oroande moment är att det vid många upphandlingar endast inkommer ett enda, eller ett litet fåtal, anbud. Den här trenden har blivit allt värre under senare år, konstaterar konsulterna.<sup>7</sup> Att i det läget tala om en konkurrensutsättningen är väl närmast ett dåligt skämt – då handlar ”konkurrensutsättningen” enbart om att gynna privata monopol.

Ur Stockholms stads egna utvärderingar av de ekonomiska konsekvenserna av konkurrensutsättningen kan man alltså enbart dra slutsatsen att det åtminstone inte blir billigare med privat drift. Men i en stor utvärdering av konsekvenserna av konkurrensutsättningen av äldreården, som Socialstyrelsen har gjort på uppdrag av regeringen, menar utredarna att äldreården faktiskt verkar ha blivit dyrare som en följd av konkurrensutsättningen. I de kommuner som lagt ut en väsentlig andel av sin verksamhet på privata entreprenörer har kostnaderna stigit snabbare än i kommuner som inte lagt ut någon verksamhet överhuvudtaget, skriver Socialstyrelsen (se bild nedan). De här skillnaderna kvarstår även när de korrigerar för strukturella förhållanden, konstaterar utredarna.<sup>8</sup>



Utvecklingen av bruttokostnaderna för äldreomsorg 1998–2003. Index 1998=100. Löpande priser.  
Källa: Se not 8.

Privat vård som drivs av ett vinstintresse är också av betydligt sämre kvalitet än offentlig vård, konstaterar Folkhälsoinstitutet i ett yttrande till Socialdepartementet, och ger referenser till internationell forskning publicerad i välrenommerade vetenskapliga tidskrifter. I sitt yttrande skriver de därför att ”det övervägande antalet väl genomförda vetenskapliga studier talar för att denna driftsform [det vill säga privata, vinstgivande sjukhus] snarast bidrar till sämre vårdkvalitet och lägre överlevnad bland patienterna jämfört med icke vinstgivande privata sjukhus och offentligt drivna sjukhus.” Att privat vård skulle vara mer innovativ saknar också helt grund, konstaterar man i samma yttrande.<sup>9</sup>

7. Utvärdering av konkurrensutsättningen i Stockholms stad 2001–2003. Ramböll Management, september 2004.

8. Konkurrensutsättningen inom äldreården. Socialstyrelsen, juni 2004, s. 61ff.

9. Yttrande till Socialdepartementet över ”Promemoria om överlämnande av ansvaret för driften av sjukhus till privata entreprenörer”. Folkhälsoinstitutet, dnr 2004/4905/HS

### Privata skolor – dyrt och problematiskt

Det är dock inte bara äldreården som blivit dyrare som en följd av att privata entreprenörer etablerat sig. Friskolereformen har lett till att även skolan har blivit dyrare, menar en rapport från LO. De två ekonomer som skrivit rapporten beräknar i en modell att kostnaderna för kommunen stiger med omkring 25 000 kronor per elev i en friskola. Kostnaderna beror enligt utredarna bland annat på att kommunerna alltid har ett större åtagande än friskolor, eftersom de på grund av skolplikten alltid ska kunna erbjuda alla elever en plats. Kommunala skolor har ofta också dimensionerats för ett större elevunderlag än vad de har när de förlorar elever till friskolorna. Det gör att kommunen dras med stora lokalytor som står ounyttjade. Till det kommer el, värme, vatten, underhåll med mera. Personalen har också dimensionerats för ett större elevunderlag, vilket medför omställningskostnader. Det beror också på att friskolorna får ett positivt urval av elever, vilket leder till att de kommunala skolorna i högre grad får ta hand om de resurskrävande barnen.<sup>10</sup>

Kanske kan detta vara en viktig förklaring till de kraftigt ökade kostnader som skolväsendet haft i hela landet under senare år – från 1995 har kommunernas kostnader för undervisningen (exklusive lokaler) i genomsnitt stigit med 48 procent i grundskolan och 42 procent på gymnasiet, till att år 2003 ligga på 52 100 kronor per elev och läsår i grundskolan, och 36 100 kronor per gymnasieelev.<sup>11</sup> Om LO-ekonomernas beräkningar stämmer betyder det att friskolorna enbart i Stockholms stad, där 14,3 procent av grundskoleeleverna och 20,0 procent av gymnasieeleverna går i friskolor, innebär en fördyring för staden med cirka 350 miljoner kronor per år.<sup>12</sup>

Många privata skolor har dessutom fått kritik för sin verksamhet. I en fallstudie som vänsterpartiet nyligen publicerat framkommer exempelvis allvarlig kritik mot skolkoncernen Vittra, som försöker göra vinst på skolverksamheten. Av den anledningen har företaget ålagt lärarna en mycket tung arbetsbelastning för att kunna spara in på personal, och skurit ned på investeringar i skolans inventarier och material.<sup>13</sup> Vittra är inte heller det enda företag som agerar på det här viset – de vinstdrivande skolföretagen har blivit allt fler under senare år. Och nuvarande lagstiftning kräver inte ens att företagen offentliggör hur stor del av skolpengen som de erhåller som verkligen går till eleverna, och vart resterande pengar går.

10. Anna Fransson & Irene Wennemo: *Valfrihetens pris – en analys av grundskolan 1995–2001*. LO/Näringspolitiska enheten. 2003.

11. *Barn, elever, personal, kostnader och utbildningsresultat – Kommunal nivå. Jämförelsetal*. Skolverkets databas online: <http://www.jmftal.artisan.se/>.

12. Beräknat utifrån Skolverkets statistik för år 2003; *Barn, elever, personal, kostnader och utbildningsresultat – Kommunal nivå. Jämförelsetal*. Skolverkets databas online: <http://www.jmftal.artisan.se/>.

13. Klas Rönnbäck: *Vinstdrivande skola - på lärarens och elevers bekostnad? En undersökning av företaget Vittra Utbildning AB*. Vänsterpartiet Stockholms stadshus, december 2004.

Fritidshem är ett annat område där enskilda företag har tagit över en hel del av tidigare offentlig verksamhet. I en ny revisionsrapport i Stockholms stad visar det sig att fritidshem i privat regi generellt för ett betydligt bättre omdöme, både från personal och föräldrar, än vad de kommunala fritidshemmen får.<sup>14</sup> Det är dock svårt att dra några säkra slutsatser av revisionskontorets jämförelse eftersom de kommunala fritidshemmen inte alltid får lika stora ekonomiska bidrag, då deras skolbarnomsorgsavgift bland andra får vara med och bidra till stadsdelarnas administration. Resultatet visar dock på en stor utmaning för den kommunala verksamheten, och sedan undersökningen genomfördes har de kommunala fritidshemmen fått tillskott för sin verksamhet.

### **Fjärrvärme och el – extrema prishöjningar framförallt i Stockholm**

Mängder av kommunala energibolag runt landet har sålts ut de senaste åren. Resultatet har blivit att tre bolag (Vattenfall, Sydkraft och Fortum) har kommit att inta en helt dominerande ställning på marknaden.<sup>15</sup> Fortums ställning förstärktes än mer hösten 2001, då Stockholms stad – som då styrdes av en borgerlig majoritet – tecknade avtal med bolaget om att sälja det kommunala energibolaget Birka Energi till dem. Det här är den enskilt största privatisering av ett kommunalt bolag som hittills har genomförts i Sverige. Kvar i stadens ägo blev endast en aktiepost i dotterbolaget Fortum Värme.

Försäljningen har inneburit höjda priser för konsumenterna. Tillsvidarepriset för förbrukningen av Fortums el har sedan utförsäljningen stigit – från 32,9 öre/kWh till att som maximalt kosta 54,9 öre/kWh. Därefter har priset sjunkit något igen, till att när detta skrivs ligga på 36,0 öre/kWh (vilket gör att Fortum stoltserar i annonser med att de sänker priserna...). Totalt innebär det dock ändå en ökning om 12,5 procent, om man tittar på hela perioden, vilket ligger i linje med nationella prisökningar som redovisats ovan. Under samma tid har konsumentprisindex enbart stigit med 3,5 procent.<sup>16</sup> Energimyndigheten menar också att Fortum i Stockholm har missbrukat sin monopolställning på energidistribution genom att ta ut en oskäligt hög nätavgift, dessutom bland de allra högsta i landet. Företaget har, enligt myndigheten, debiterat avgifter som ligger 43 procent högre än vad som vore skäligt. Några av Fortums dotterbolag har dessutom debiterat ännu högre nätavgifter. Företaget kommer därför, tillsammans med en rad andra företag, att bli föremål för en fortsatt tillsyn.<sup>17</sup>

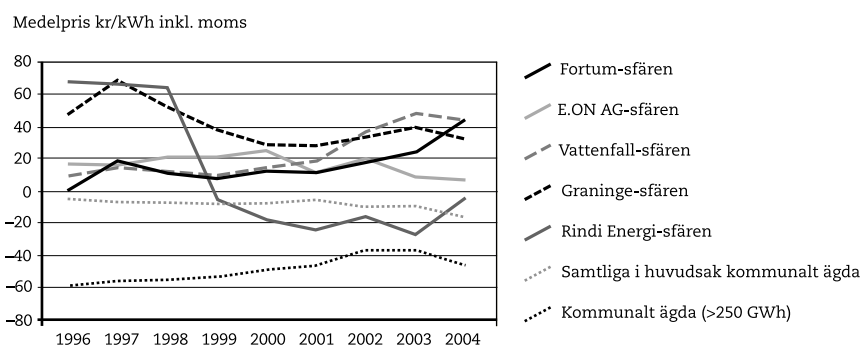
14. Så tycker föräldrar och personal om fritidshemmen i Stockholms stad. Stockholms stad, Revisionskontoret. Rapport nr 7, maj 2004.

15. *Energimarknad 2004*. Energimyndigheten, s 19

16. Jan Möller: *Några svar på frågor med anledning av Regelutredningen*. PM, KF/KS utredningstjänst, Stockholms stad, 2004-12-07

17. *Beslut om fortsatt tillsyn*. Energimyndigheten. Internt beslut, 2004-12-20, dnr 772-04-7105. Se också <http://www.avgifter.com> för en överskådlig presentation av STEM:s jämförelse mellan bolagens debiteringsgrad för nätavgifterna.

Priset på fjärrvärme har stigit än mer under senare år. Den förra, borgerliga majoriteten accepterade redan före privatiseringen en kraftig prishöjning på fjärrvärmerna från Birka Energi, i syfte att öka intresset för utförsäljningen hos olika privata aktörer, och den trenden har fortsatt sedan Fortum tog över verksamheten. Enligt avgiftsundersökningen "Nils Holgersson" (genomförd av Fastighetsägarna, HSB, Hyresgästföreningen med flera) har Fortums priser stigit med i genomsnitt 43 procent under de senaste fem åren, vilket är klart mest i hela landet.<sup>18</sup> I samma studie framgår det också med all önskvärd tydlighet att priserna på fjärrvärmerna från kommunala bolag i genomsnitt är cirka 50 kronor lägre per MWh (vilket innebär nästan 10 procent billigare) än nationellt genomsnittspris (se bild nedan). Det är de privata bolagen som drar upp priserna, framförallt Fortum-sfären som efter de senaste årens kraftiga prishöjningar är klart dyrast i landet. Och medan de flesta privata bolag har höjt sina priser under senare år, har de kommunala priserna i genomsnitt faktiskt sänkts en aning jämfört med nationellt genomsnittspris.<sup>19</sup>



Fjärrvärmeprisets utveckling som relation till totalt medelpris 1996–2004.

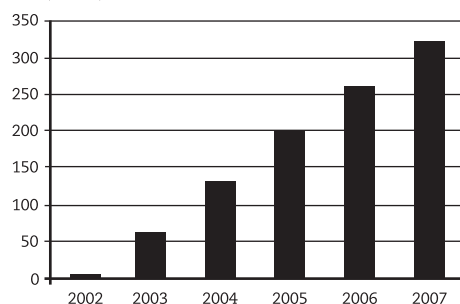
Källa: Se not 19.

Taxan för fjärrvärme beror till viss del på vad som ger energi till fjärrvärmeverket – exempelvis är det dyrare att elda sopor än att utnyttja spillvärme från industrin. Men även här tjänar Fortum en extra hacka i Stockholm. I samband med utförsäljningen privatiserades nämligen också Högdalen-verket, stadens sopförbränningsanläggning, ett kraftvärmeverk som tidigare tillhörde Birka Energi. Därmed blev staden också tvungen att teckna ett avtal med Fortum om fortsatt behandling av sopor i Högdalen. Det är ett avtal som har inneburit och kommer att innebära ofattbart höjda priser på förbränningen av avfallet (se tabell nedan). Det har i och för sig funnits ett behov av att genomföra några större investeringar i förbränningsverket för att förbättra miljöstandarden, som nu kan genomföras på grund av de höjda intäkterna för Högdalenverket. Men de stigande

18. Fastigheten Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige. En avgiftsstudie för år 2004. Fastighetsägarna/Hyresgästföreningen/Riksbyggen/SABO/HSB, 2004-11-04, figur 15

19. Fastigheten Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige. En avgiftsstudie för år 2004. Fastighetsägarna/Hyresgästföreningen/Riksbyggen/SABO/HSB, 2004-11-04, figur 17

Pris (kr/ton)



Tabell: Behandlingskostnader Högdalenverket

År	Pris (kr/ton)	Förändring (procent)
2002	6	..
2003	61	917
2004	131	115
2005	201	53
2006	261	30
2007	320	23

Källa: Se not 20.

**Behandlingskostnad för avfall, Högdalenverket (kr/ton).**

priserna beror i mycket hög grad på borgarnas ambition att "marknadsanpassa" priserna för avfallet. Först efter år 2007 avtar de skenande pristegringarna, därefter sker en årlig justering i enlighet med konsumentprisindex.<sup>20</sup>

Trots den markanta höjningen ligger Stockholm ännu på en för landet relativt låg kostnadsnivå för behandlingen av avfall. Men priset har alltså exploderat; de senaste fyra åren har priset på sopförbränningen stigit med häpnadsväckande 3 250 procent, och kommer år 2007 att ha stigit hela 5 233 procent. Det här har självklart medfört att stadens avfallstaxa måste höjas – det vill säga att vanliga medborgare blir tvungna att betala ännu mer för sin sophämtning.

Utförsäljningen har också inneburit ett betydande inkomstbortfall för staden, i form av utebliven aktieutdelning från bolaget. Avkastningen, åren innan försäljningen, var på omkring 330–360 miljoner kronor per år.<sup>21</sup> Sedan bolaget såldes har staden inte tagit ut någon vinst alls ur bolaget, eftersom det avtal som tecknades med Fortum slår fast att vinst inte ska tas ut förrän bolaget är helt självfinansierat. Först om ett antal år kan staden börja få ut en viss vinst av sitt kvarvarande aktieinnehav i Fortum Värme.<sup>22</sup> Med andra ord kommer staden under ett antal år sammantaget att förlora ett par miljarder kronor i utebliven vinst. Hur stor den reella utdelningen i framtiden kan bli för Stockholms stad är svårt att i dagsläget uttala sig om.

Utförsäljningen har också lett till att staden har förlorat sitt politiska inflytande både över Fortum Energi och i praktiken även Fortum Värme. Ett exempel på konsekvenserna av det är att staden har förlorat makten över vilka miljöåtgärder Fortum vidtar (eller kanske snarare inte vidtar) – något som har lett till att Fortum än idag eldar stora mängder kol och olja i sitt

20. Överenskommelse med Birka Värme Stockholm AB avseende prisreglering för hushållsavfallsleveranser till Högdalenverket. Tjänsteutlåtande Renhållningsförvaltningen 2002-10-16

21. Jan Möller: Några svar på frågor med anledning av Regelutredningen. PM, KF/KS utredningstjänst, Stockholms stad, 2004-12-07

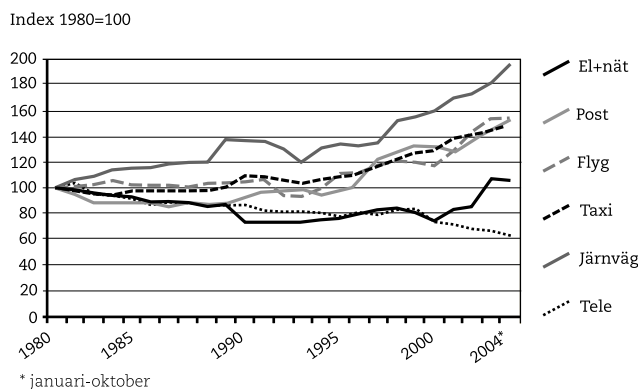
22. Uppgifter från handläggare på Stockholms stadshus AB, 2004-12-01.

stora kraftvärmeverk i centrala Stockholm. Ett privat bolag har självklart inte heller några intressen av att medverka till energieffektiviseringar eller att bidra till en minskad miljöpåverkan genom att kunderna använder mindre energi, eftersom det skulle sänka deras vinster.

### Kommunikationer och el – dyrare och sämre efter avreglering

Samma mönster höjda priser går igen på många områden, som elmarknaden, tågtransporter, posten med flera sektorer som under senare år har liberaliserats. Konkurrensverket vill förklara denna utveckling med att liberaliserade sektorer ännu inte är helt avreglerade, och fortfarande har kvar många konkurrenshinder. Det tar också ofta lång tid för nya företag att få fotfäste på nya marknader, menar man. Särskilt framhålls tågtransporterna och SJ som ett dåligt exempel på en ojämnt konkurrensutsatt marknad, eftersom SJ sägs ha monopol på de lönsamma sträckorna. Avregleringarna har på flera områden samtidigt kombinerats med kraftiga skattehöjningar, menar verket, varför nettopriserna för kund ändå höjts. De framhåller i praktiken en marknad – telefonitjänster – som ett gott exempel på liberaliseringar.<sup>23</sup>

Men Konkurrensverkets utvärdering undviker att granska faktiska data om hur utvecklingen ser ut. När den statliga Regelutredningen nyligen undersökte vilka konsekvenser som bolagiseringar, privatiseringar och liberaliseringar har fått inom ett antal sektorer (de undersökte elmarknaden, postväsendet, telefoni, samt tåg-, taxi- och flygtransporter) visar det sig att priserna för de vanliga konsumenterna har stigit markant under senare år (se tabell nedan). Bortförklaringen om kvardröjande konkurrenshinder räcker inte på alla de här områdena. Med ett undantag har priserna inom alla undersökta sektorer stigit betydligt mycket mer än inflationen och konsumentprisindex (se tabell nedan).<sup>24</sup> I dessa siffror har också både moms- och energiskattehöjningar som samtidigt införts räknats bort. Däremot inkluderas det vissa andra politiskt fattade beslut (till



23. Monopolmarknader i förändring. Konkurrensverket rapport 2004:3, s 5ff

24. Stefan Gunér. Avreglerade marknader. SCB/Näringsdepartementet, 2004-09-15; Liberalisering, regler och marknader. Betänkande från Regelutredningen. SOU 2005:4, s 20f

Bransch	Inkl		Exkl	
	moms	moms	KPI	NPI
Post (1993)	+80%	+44%	+14%	+7%
Taxi (1990)	+72%	+62%	+34%	+23%
Järnvägar (1988)	+125%	+112%	+57%	+39%
Inrikesflyg (1992)	+63%	+82%	+20%	+12%
El (1996)	+86%	+71%	+9%	+4%
Tele (1993)	-13%	-13%	+14%	+7%

Prisutveckling i konsumentledet för respektive bransch sedan liberaliseringen t o m 2003 samt KPI och NPI under samma period. Källa: Se not 24.

exempel införandet av gröna certifikat) vilka inte har kunnat exkluderas av SCB, som har medfört vissa ytterligare prishöjningar.<sup>25</sup> För elsektorn är det till och med så att priset sjönk under 1980- och 1990-talet, men sedan liberaliseringarna genomfördes har priserna i den sektorn stigit.<sup>26</sup> Så faktum är att målsättningen om kraftigt sänkta priser i samband med en avreglering har kommit på skam. Och priserna har skjutit i höjden trots att produktiviteten samtidigt har ökat inom dessa sektorer, och lönerna för de anställda samtidigt har sjunkit relativt sett.<sup>27</sup>

Service har i flera sektorer samtidigt försämrats – inte minst vad gäller sämre underhåll av tågen och elnätet, nedlagda postkontor och flyglinjer till mindre orter – vilket väl de flesta torde ha märkt av. Det är inte så konstigt, eftersom lönsamhetskravet för enskilda bolag har fått gå ut över servicen. För en tjänst som tågtransporter finns det stora skalfördelar och nätverkseffekter, som gör att enskilda linjer kan vara lönsamma om de ingår i ett större nätverk där det är enkelt och billigt att byta tåg. För att ta ett hypotetiskt exempel; sträckan Växjö–Alvesta blir kanske lönsam först om det finns bra anslutningar till Stockholm och Malmö (en sträcka som går genom Alvesta). Och har ett och samma företag inte hand om anslutningen till Växjö kanske det inte heller är lönsamt för tågen mellan Malmö och Stockholm att stanna i Alvesta. Om olika entreprenörer tar över olika sträckor riskerar dessa nätverksvinster därför att gå förlorade genom att nätverket fragmenteras.<sup>28</sup> På liknande vis, konstaterar Regelutredningen, ökar transaktionskostnaderna inom elsektorn när elproduktion och -handel separeras från nätverksamheten.<sup>29</sup> Ett liknande problem finns för en verksamhet som Posten, som har stora fasta kostnader, allra främst om man har en ambition om en postverksamhet som är likvärdig för alla medborgare (och inte bara plockar russin ur kakan genom att enbart leverera post i några storstäder). Det gör att det är samhällsekonomiskt slöseri att utsätta sektorn för konkurrens.

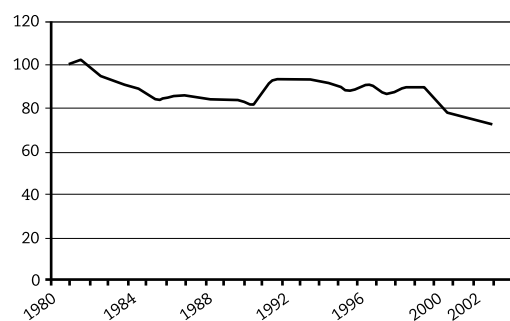
25. Uppgift från Stefan Gunér, SCB, som gjort beräkningarna åt Regelutredningen, epost, 2004-12-15

26. Liberalisering, regler och marknader. Betänkande från Regelutredningen. SOU 2005:4, s 20f

27. Liberalisering, regler och marknader. Betänkande från Regelutredningen. SOU 2005:4, s 20

28. Lena Wieweg: Konkurrens inom långväga persontransporter på järnväg. Banverket, rapport 2004-10-15

29. Liberalisering, regler och marknader. Betänkande från Regelutredningen. SOU 2005:4, s 23



Utvecklingen av relativpriset för teletjänster och utrustning 1980–2003 (1980=100).

Källa: Se not 32.

I Regelutredningens statistik visar det sig att bara inom en sektor, just telefonitjänster, har priserna sjunkit en aning relativt mot inflationen (trots att de stigit något i absoluta tal) sedan liberaliseringarna inleddes 1993.<sup>30</sup> Det här är Konkurrensverket som sagt snabba att peka ut som en vinst av liberaliseringen. Regelutredningen konstaterar dock att det inte går att säga i vilken mån det verkligen beror på liberaliseringen, och i vilken mån teknikutvecklingen spelar en avgörande roll för prisutvecklingen i branschen.<sup>31</sup> Kausalförhållandena är under alla omständigheter inte så enkla som att prisutvecklingen bara beror på liberaliseringarna av sektorn. I de diagram Konkurrensverket redovisar framgår nämligen tydligt att de sammanvägda priserna på telefonitjänster och -utrustning började sjunka kraftigt långt innan sektorn liberaliserades (se bild nedan). Faktum är att i samband med liberaliseringen steg till och med priserna en tid för att sedan åter börja sjunka ned mot tidigare nivåer.<sup>32</sup>

Men de sänkta priserna i telesektorn har haft ett pris, även här i form av den service som konsumenten får. I en ny rapport från Konsumentverket framförs allvarlig kritik mot företagets uppförande inom de två avreglerade sektorer som studeras – el- och telemarknaden. För elmarknaden har antalet klagomål stigit med hela 950 procent sedan avregleringen. Klagomål och frågor som rör post- och telekommunikationer har även de stigit markant, och blivit det allra vanligaste problemet för Konsumentverket att hantera.<sup>33</sup> Verket drar av sin utredning slutsatsen att det ställs alldeles för låga krav på de som vill bli teleoperatörer.<sup>34</sup>

Att de här tjänsterna i allmänhet har blivit dyrare slår mot alla konsumenter – kanske främst mot privatpersoner, men även mot företag och offentliga instanser som använder sig av dem. För de sistnämnda – offentliga konsumenter – betyder det här mycket omfattande kostnader. Vi gör ett räkneexempel enbart på konsumtionen av el i Stockholms stad.

30. Stefan Gunér. *Avreglerade marknader*. SCB/Näringsdepartementet, 2004-09-15.

31. *Liberalisering, regler och marknader. Betänkande från Regelutredningen*. SOU 2005:4, s 30f

32. *Monopolmarknader i förändring*. Konkurrensverket rapport 2004:3, s 99

33. *Nyligen konkurrensutsatta marknaderna – en erfarenhetssummering*. Konsumentverket PM 2004:20, s 13 resp 20.

34. *Nyligen konkurrensutsatta marknaderna – en erfarenhetssummering*. Konsumentverket PM 2004:20, s

Året för avregleringen, 1996, köpte staden in el för ett pris av 186 miljoner kronor. År 2003 hade det priset stigit till 283 miljoner kronor, det vill säga ökat med cirka 52 procent. Det är något mindre än den genomsnittliga prisstegringen på elmarknaden som Regelutredningen kommer fram till (+86 procent inklusive skatter), men stadens centrala förvaltning saknar uppgifter om det beror på att man successivt har effektiviserat och därför köpt in mindre el eller om det beror på en effektivare offentlig upphandling som pressat priserna.<sup>35</sup> Oavsett vilken orsaken är, så har utgifterna stigit betydligt mer än konsumentprisindex under samma period (+9 procent). Om vi istället antar att det är ungefär samma mängder el som har köpts in de senaste åren, men priserna inte hade stigit snabbare än konsumentprisindex, så hade Stockholms stad vid det här laget sparat in omkring 80 miljoner kronor per år enbart på konsumtionen av el. Beräkningar för konsumtionen av andra produkter eller tjänster skulle med all säkerhet visa på liknande kostnader.

Att liberalisera marknader för den här typen av tjänster förutsätter också att man upprättar nya regelverk, och myndigheter som ser till att de efterlevs. Till exempel visar det sig ofta behövas insatser för att stävja konkurrenshämmande aktiviteter från företagen, liksom aktiva tillsynsmyndigheter. Några beräkningar om vad det betyder för samhällsekonomin finns inte.

### **Privat vatten och avlopp – subventionerat av skattebetalarna**

Vatten och avlopp är ett naturligt monopol, och även de mest inbitna neoklassiska nationalekonomerna brukar avråda från att privatisera naturliga monopol eftersom konsumenterna då inte har någon valmöjlighet. Eftersom vatten och avlopp dessutom är ett grundläggande behov för oss människor förefaller det dubbelt märkvärdigt att marknadsanpassa det här området. Men sedan ett par år sedan har privata intressenter tagit sig in även på detta område. I Sverige är det två kommuner som tillåtit detta – Norrköping, som sålt ut hela sin VA-verksamhet till företaget Sydkraft, och Norrtälje som lagt ut driften och skötsel av VA-verksamheten på entreprenad hos bolaget Veolia Water AB. Norrköping har dock nyligen beslutat att återta VA-verksamheten i egen regi.

Norrtälje kommun kan tjäna som ett exempel på vad entreprenad-verksamhet ger för effekter inom detta område. Kommunens VA-taxa ligger något högre än nationellt genomsnitt. En svensk "typvilla" får betala 4 490 kronor per år i kommunen, enligt branschorganisationen Svenskt Vatten, vilket är cirka 15 procent högre än nationellt genomsnitt.<sup>36</sup> Men då har kommunen ändå medvetet underfinansierat sin VA-verksamhet. Under

35. Jan Möller: Några svar på frågor med anledning av Regelutredningen. PM, KF/KS utredningstjänst, Stockholms stad, 2004-12-07

36. Brukningsavgifter för en normalvilla, typhus A, Statistik över taxor 2004. Svenskt Vatten.

flera år har taxan lagts så lågt att intäkterna är lägre än kostnaderna. Mellanskillnaden, för att täcka diverse underhållskostnader, har tagits från en så kallad "VA-fond" som inrättats i kommunen. "Fondens" medel har dock bara tagits från kommunens kapital, och kommer således från skattebetalarna i kommunen.<sup>37</sup> Eftersom kommunen har ett stort antal fastigheter som inte är anslutna till kommunalt vatten och avlopp låter man alltså skattebetalarna subventionera VA-verksamheten.

### Allmännyttan – utsåld till underpris

Ytterligare ett område som har varit utsatt för omfattande privatiseringar är de allmännyttiga bostadsbolagen. Det här är ett område som forskarna menat främst är ett Stockholmsfenomen – i huvudsak avgränsat till länet i allmänhet, och Stockholms stad i synnerhet.<sup>38</sup> När borgarna tog över makten i Stockholms stad år 1991 förvaltade de allmännyttiga bostadsbolagen i staden 128 000 lägenheter. Drygt tio år senare har det antalet sjunkit med över 25 000 lägenheter.<sup>39</sup> Den stora omvandlingen genomfördes under borgarnas mandatperiod 1998–2002.<sup>40</sup> Den uteslutande delen av de här bostäderna har omvandlats till bostadsrätter (under samma period har antalet bostadsrätter ökat med 32 000 lägenheter). Framförallt är det bostäder i innerstaden som har omvandlats till bostadsrätter, medan det i ytterstaden också finns en viss ökning av andelen privata värdar.<sup>41</sup> Granskar man det i detalj visar det sig också att det är en oerhört tydlig trend att det är bostäder i attraktiva lägen som omvandlas till bostadsrätter. Kvar i kommunal ägo blir mindre attraktiva lägenheter, vilket självklart påverkar ekonomin i bostadsbolagen. Det leder också till en ökad segregation i samhället, såväl mellan bostadsområden som mellan grannar i en och samma fastighet (mellan de som har råd och de som inte har råd att köpa sin bostad).<sup>42</sup>

När bostäderna har sålts ut till privata fastighetsvärdar har det lett till kraftigt ökade hyror för de boende. I en jämförande studie som Hyresgästföreningen har låtit göra mellan det privatiserade bolaget Nackahem, och

37. Förslag till taxa för allmänna vatten- och avloppsanläggningar för år 2002, resp 2004. Norrtälje kommun. Dnr KS 01-1000 346 resp KS 03-832-346.

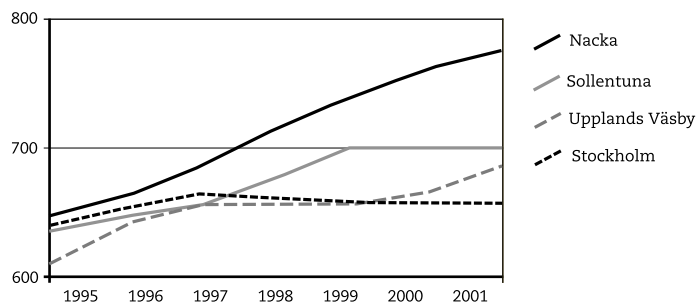
38. Kerstin Bodström, Mario Ponzio & Klas Ramberg (red): *Allmän nytta eller egen nytta? Ombildningen av allmännyttans hyresrätt till bostadsrätt – konsekvenser för hyresgästerna, husen, företagen och staden*. Rapport 5, Hyresgästföreningen Region Stockholm, 2002, s 5.

39. *Statistisk årsbok för Stockholm 1993*, tabell 86. USK, Stockholms stad; *Statistisk årsbok för Stockholm 2004*, tabell 6.9. USK, Stockholms stad.

40. Bo Nyman: *2001 rekordår för ombildning av hyresrätter till bostadsrätter*. Stockholm stad, USK-aktuellt 2002:3.

41. Kerstin Bodström, Mario Ponzio & Klas Ramberg (red): *Allmän nytta eller egen nytta? Ombildningen av allmännyttans hyresrätt till bostadsrätt – konsekvenser för hyresgästerna, husen, företagen och staden*. Rapport 5, Hyresgästföreningen Region Stockholm, 2002, s 87.

42. Kerstin Bodström, Mario Ponzio & Klas Ramberg (red): *Allmän nytta eller egen nytta? Ombildningen av allmännyttans hyresrätt till bostadsrätt – konsekvenser för hyresgästerna, husen, företagen och staden*. Rapport 5, Hyresgästföreningen Region Stockholm, 2002, s 11.

Kronor/m<sup>2</sup>

**Hyreskostnad per kvadratmeter i jämförda bostadsområden.**

**Källa: Se not 43.**

jämförbara bostäder i ett par andra kommuner i Stockholms län (Järfälla, Upplands Väsby och Stockholm) som inte har privatiserats, visar det sig att för en bostad i Nacka har hyrorna stigit markant mycket mer än i de andra kommunerna. I Nacka steg priset per kvadratmeter med 19,4 procent under perioden 1995–2001. I de tre jämförda bostadsområdena har hyrorna bara stigit med mellan 4,1 och 11,6 procent under samma period (se bild ovan).<sup>43</sup> Sedan privatiseringen har hyran för bostäderna i Nacka alltså stigit mellan två och fem gånger snabbare än jämförbara kommunala bostäder i andra delar av Stockholm.

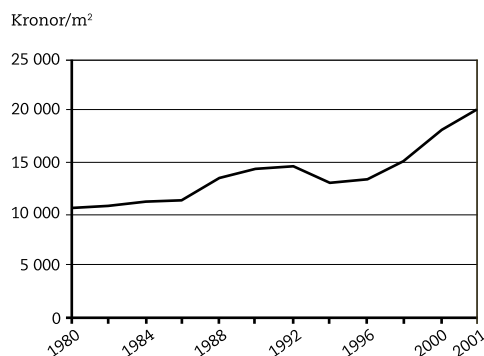
Föga förvånanden är det här en politik som har saknat stöd såväl hos befolkningen i allmänheten, som bland de boende i de allmännyttiga bostäder som sålts ut. I en Temo-undersökning som Hyresgästföreningen har låtit göra säger sig tre av fyra tillfrågade vara negativa till att sälja ut allmännyttan till privata fastighetsägare, och sex av tio vill hellre bo kvar i allmännyttan än se den omvandlad till bostadsrätter.<sup>44</sup> I en studie bland boende i två bostadsområden som har privatiserats (i Nacka och Järfälla) framkommer också allvarlig kritik mot de nya ägarna – 35 respektive 37 procent av de tillfrågade upplever att boendet försämrats sedan privatiseringen, medan enbart 2 resp 15 procent upplever att det har förbättrats (resten upplever ingen märkbar förändring). En mycket stor andel av de boende kritiserar bostadsförvaltaren bland annat för brister i underhåll och skötsel av bostäderna.<sup>45</sup> En annan studie som Hyresgästföreningen låtit göra visar också att många boende, som inte kan eller är intresserade av att köpa sin bostad, i samband med fastighetens omvandling till bostadsrätt, hamnar i kläm på många olika vis.<sup>46</sup>

43. Malin Sherlock: *Nacka en kommun utan allmännytta*. Hyresgästföreningen Stor-Stockholm. 2001, s 24ff

44. *Hyresgästers attityder till hyressättning, utförsäljning och ombildningar*. Stockholms stad. Hyresgästföreningen/TEMÖ, jun 2002.

45. *Allmännyttans omvandling – för hyresgästernas bästa?* Rapport II, Hyresgästföreningen Region Stockholm/Sherlock consulting, 2002.

46. Anita Böhlin, Anders Joachimsson & Erik Lundberg: *I ombildningens spår. En rapport om konsekvenser för hyresgäster vid ombildning av hyresrätt till bostadsrätt*. Hyresgästföreningen, rapport XI, 2004.



Total produktionskostnad, kronor/m<sup>2</sup> lägenhetsyta, nybyggda flerbostadshus, hyreshus och bostadsrätter, 1980-2001. (2000 års priser.) Källa: Se not 47.

Samtidigt har även bostadsbyggandet blivit dyrare. Byggbranschen lider av en stor brist på konkurrens, och många kommuner har avhänt sig egna byggbolag. När de kommunala bostadsbolagen upphandlar entreprenörer finns det enbart en handfull byggherrar på marknaden, och det är inte ovanligt med (olagliga) kartellsamarbeten. Marknaden för byggmaterial lider även den av monopolisering. Priserna har därför stigit kraftigt under senare år, konstaterar en utredning från Hyresgästernas Riksförbund (se bild ovan).<sup>47</sup>

### Sammanfattning – vinst på samhällets bekostnad

De senaste årens erfarenheter visar sammantaget på en förödande kritik mot privatiseringspolitiken, och de olika medel som den har använt sig av (utförsäljningar, liberaliseringar/avregleringar, entreprenader). Många av de äldre utvärderingar som gjordes av konkurrensutsättning som medel menade i och för sig att det sparade en del pengar åt de kommunala upphandlarna. Men i flera av de utvärderingar som har gjorts verkar det som om utredarna vill försöka få den privata driften att framstå i mer positiva dager än vad som verkligen är fallet. I de äldre utvärderingar som har gjorts av konkurrensutsättningen av offentlig vård i Stockholm har exempelvis många kostnader för upphandlingsförfarandet medvetet uteslutits i de ekonomiska beräkningarna, vilket inte ens nämns i utvärderingens sammanfattning.<sup>48</sup> Samma sak, att många kostnader utesluts i beräkningarna, konstaterar även ekonomen Jörgen Dahlgren när han gör en kunskapsöversikt över effekterna av konkurrensutsättning.<sup>49</sup> I Norrtälje har den borgerliga majoriteten flyttat över kostnader för den privatiserade VA-driften på skattebetalarna.<sup>50</sup> När alla kostnader räknas in framstår

47. Pelle Oskarsson: Bostadsbrist – javisst! Offentlig upphandling och konkurrens på byggmarknaden. Hyresgästernas riksförbund, 2003 (?).

48. Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad. Sammanfattning, PLS Ramböll management 2001, s 36

49. Jörgen Dahlgren: Effekter av konkurrensutsättning – en kunskapsöversikt. Linköpings universitet, ekonomiska institutionen, 2003-10-19, s 3.

50. Förslag till taxa för allmänna vatten- och avloppsanläggningar för år 2002, resp 2004. Norrtälje kommun. Dnr KS 01-1000 346 resp KS 03-832-346.

de ekonomiska vinsterna av privat drift därför i ett annat ljus. Och även om det fanns vissa vinster inledningsvis så är det inte fallet längre, visar nya utredningar på området. Istället stiger kostnaderna allt mer för den privata driften. Dessa motstridiga signaler skulle kunna tolkas som att en konkurrensutsättning eventuellt kan ge upphov till vissa besparingar för kommunerna i ett initialt skede. Anbudsgivarna vet då inte riktigt vad det kostar att bedriva verksamheten eller de kanske lägger medvetna underbud för att slå ut konkurrenter (och för att de hoppas på att få förlängda kontrakt enbart av den anledningen att det är kostsamt att byta entreprenör, så kallad inlåsnings effekt). Andra faktorer som kan spela in är att arbetsuppgifter glöms bort eller medvetet inte tas med i upphandlingsunderlagen, vilket gör att anbudsgivaren kan sänka kostnaderna. Men efter denna initiala vinst stiger priserna snabbare än i den kommunala, därför att upphandlaren blir utlämnad till en "marknad" med allt färre anbudsgivare, inte sällan monopolföretag som ser sin chans att ta ut allt högre priser. Att kommunen själv har förlorat mycket av kompetensen för att driva verksamheten i egen regi bidrar till att det är svårt att bryta sig loss från ett beroende av ett monopolföretag.

Att ökad privat drift inte ens leder till några vinster för den offentliga ekonomin strider i viss mån mot erfarenheter som har gjorts i andra länder, till exempel USA, där olika utredningar menar att entreprenader i allmänhet sparar pengar. Men att samma sak inte förekommer i Sverige kan kanske bero på att i flera andra länder är den fackliga organiseringen markant mycket svagare i den privata sektorn än i den offentliga. I Sverige, däremot, är den fackliga organiseringsgraden relativt hög även i privat sektor. Den privata entreprenören kan därför inte dumpa arbetsvillkoren lika lätt. Som noterats ovan verkar det sällan handla om att den privata driften innebär några egentliga "effektiviseringar", utan om att personalen tvingas arbeta hårdare för att pressa kostnaderna. Sveriges starka fackliga organisering gör att företagen har svårare än i många andra länder att förbilliga verksamheten på det sättet.

För de anställda kan situationen dock ändå bli markant försämrad på grund av den påtvingande proletariseringen. Som Regelutredningen konstaterar har lönerna i de flesta avreglerade branscher sjunkit relativt sett.<sup>51</sup> Både från friskolor och privatiserad vård verkar bolagens främsta strategi för att göra vinst vara att exploatera de anställda hårdare genom ett intensivare tempo eller längre arbetsdagar.<sup>52</sup> Och en anställd hos en entreprenör kan även drabbas av andra nackdelar, som att ha betydligt svårare att få lån för en bostad, eftersom anställningsförhållandena är betydligt mer otrygga hos en entreprenör än i offentlig sektor.

51. Liberalisering, regler och marknader. Betänkande från Regelutredningen. SOU 2005:4, s 20

52. Se t.ex. Klas Rönnbäck: *Vinstdrivande skola - på lärarens och elevens bekostnad? En undersökning av företaget Vittra Utbildning AB*. Vänsterpartiet Stockholms stadshus, december 2004.

Ett vanligt argument är ju att de privata aktörerna kan ge en kvalitet och valmöjlighet i servicen som offentlig sektor allt för ofta förbisett. Att vissa friskolor blivit populära beror sannolikt på att de erbjuder sådant som kommunala skolor traditionellt inte har gjort – exempelvis ökat föräldra- inflytande. En ny rapport från Stockholms stads revisionskontor visar på ett generellt mer positivt omdöme, både från föräldrar och personal, om fritidshem i privat regi än om de i kommunal.<sup>53</sup> Det här är signaler om att allt inte står rätt till i den offentliga sektorn, och att de kommunala verksamhetsutövarna i vissa fall har något att lära av (åtminstone en del) privata entreprenörer. "Konkurrensshotet", hotet om att en verksamhet kan komma att konkurreras ut av en privat entreprenör, har därför fört det positiva med sig att det tvingat många offentliga instanser att förbättra sin verksamhet. Upphandlingsförfarandet har därmed också lett till ett ökat kvalitetsmedvetande på många håll.

Erfarenheterna från många områden visar dock att den privata sektorns kvalitets- och servicetänkande ändå är ett något överdrivet argument. De privata äldreboendena får, som vi sett, markant sämre omdöme än de kommunala i en jämförande studie – även vid sådana frågor som de boendes valfrihet i vardagen.<sup>54</sup> Folkhälsoinstitutet slår fast att det helt saknas grund för påståendet att privat vård skulle vara mer innovativ.<sup>55</sup> Konsultutvärderingen i Stockholm konstaterar att kvalitetsutvecklingen i samband med upphandlingar inte sker hos entreprenörerna, utan hos den upphandlande parten, dvs kommunernas förvaltningar.<sup>56</sup> Och många av de privata bolagen på exempelvis el- och telemarknaden får svidande kritik och ett snabbt stigande antal klagomål.<sup>57</sup>

Någon konkurrens värd namnet finns inte. När Stockholm har konkurrensutsatt äldrevården eller gatuskötseln har marknaden tagits över av något enstaka eller en handfull bolag. Privatiserad fjärrvärme eller vatten och avlopp innebär att något som utgör ett naturligt monopol säljs ut till ett privat bolag (något som även enligt neoklassisk nationalekonomisk teori är ett vansinnigt projekt). Den svenska elmarknaden domineras numera av tre företag (Vattenfall, Sydkraft och Fortum kontrollerar sammantaget 86 procent av marknaden), och energibolagen

53. Så tycker föräldrar och personal om fritidshemmen i Stockholms stad. Stockholms stad, Revisionskontoret. Rapport nr 7, maj 2004.

54. Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad, PLS Ramböll management 2001, s 175ff

55. Yttrande till Socialdepartementet över "Promemoria om överlämnande av ansvaret för driften av sjukhus till privata entreprenörer". Folkhälsoinstitutet, dnr 2004/4905/HS

56. Utvärdering av konkurrensutsättning inom Stockholms stad, PLS Ramböll management 2001, s 29

57. Nyligen konkurrensutsatta marknaderna – en erfarenhetssummering. Konsumentverket PM 2004:20, s 13 resp 20.

gör därför mångmiljardvinster.<sup>58</sup> Den svenska mobiltelefonimarknaden kontrolleras helt av tre bolag (Telia, Tele2 och Vodafone har sammantaget kontroll över 96 procent av marknaden).<sup>59</sup> Och så mycket bättre blir det sällan även om man går utanför Sveriges gränser. Tre flygbolagsallianser dominerar exempelvis hela den globala flygindustrin.<sup>60</sup> Och så vidare...

58. *Energimarknad 2004*. Energimyndigheten, s 19; "Fortumchefer gör miljardklipp", DN Ekonomi 2005-02-01

59. *Svensk telemarknad 2003*. Post- och telestyrelsen, s 70.

60. *Luftfart 2003*. SIK/Luftfartsverket, s 12